

prof. dr hab. Aleksandra Ubertowska

Gdańsk, 5.11.2019r.

Uniwersytet Gdański

Instytut Filologii Polskiej

Recenzja dorobku naukowego dr Kornelii Ćwiklak, w związku z wnioskiem o przeprowadzenie postępowania habilitacyjnego.

Pani doktor Kornelia Ćwiklak pracuje jako adiunkt na Wydziale Pedagogiczno-Artystycznym UAM w Poznaniu. Z tą uczelnią związana jest cała ścieżka naukowa Habilitantki. Dyplom magistra uzyskała ona w roku 1990 na podstawie pracy pt. „Polskie przekłady „Fausta” Johanna Wolfganga Goethego. Studium porównawcze”, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Jerzego Ziomka (dyplom z wyróżnieniem). W roku 2004 pani Kornelia Ćwiklak obroniła pracę doktorską na podstawie rozprawy „*Bliscy nieznajomi. Górnośląskie pogranicze w polskiej i niemieckiej prozie współczesnej*” (promotorką pracy była prof. dr hab. Ewa Wiegandt, recenzentami: prof. dr hab. Małgorzata Czermińska i prof. dr hab. Hubert Orłowski). Monografia doktorska w wersji poszerzonej ukazała się nakładem krakowskiego wydawnictwa Universitas w roku 2013. Rozprawa ta bierze za swój cel opisanie przy pomocy narzędzi, jakie oferuje współczesna humanistyka fenomenu Górnego Śląska jako pogranicza geograficznego i kulturowego, w którym zderzały się z sobą i mieszały języki, typy komunikacji, wzorce kulturowe.

Kolejny etap pracy naukowej dr Ćwiklak wiąże się ze współpracą z badaczami - komparatystami: prof. dr hab. Martą Skwarą z Uniwersytetu Szczecińskiego i prof. dr hab. Mieczysławem Dąbrowskim z Uniwersytetu Warszawskiego. Zwieńczeniem tej współpracy był udział Habilitantki w powstaniu „Rocznika Komparatystycznego”; na łamach tego periodyku poznańska badaczka opublikowała kilka artykułów, poświęconych między innymi semiotyce miasta pogranicznego. Kolejnym ważnym forum wymiany myśli były międzynarodowe seminaria, organizowane w ramach prestiżowego grantu „*Romantyzm środkowoeu-*

ropejski w kontekście postkolonialnym” (nr NPRH2/H12/81/2013), pod kierownictwem prof. dr. hab. Michała Kuziaka z UW. W czasie dyskusji seminaryjnych, a także w studiach, który powstały przy ich udziale udało się dr Ćwiklak doprowadzić do twórczej syntezy metod badawczych, które wcześniej pojawiały się z horyzontu jej zainteresowań: komparatystyki, geopoetyki, teorii postkolonialnej. Efektem grantu stało się opublikowanie artykułu, traktującego o podróży Goethego na Śląsk i do Polski („*Poeta doctus' między Zachodem i Wschodem. Johann Wolfgang Goethe w podróży na Śląsk i do Polski*”), a także nowego przekładu eseju Heinricha Heinego „*Ueber Polen*”. Naukowe badania prowadzone na gruncie teorii postkolonialnej przyświecały dr Ćwiklak również w trakcie prezentowania referatów w ramach konferencji, zorganizowanych przez międzyuczelnianą sieć Centrum Badań Dyskursów Postzależnościowych (grant NCN) w Poznaniu w 2012 roku i w Gdańsku w roku 2014. Podobny obszar zainteresowań tworzą prace, mieszczące się w obrębie nowego regionalizmu (publikacje w tomach „*Centra i peryferie w literaturze polskiej XX i XXI wieku*” pod red. Wojciecha Browarnego i innych, 2015, a także „*Region a tożsamości transgraniczne. Literatura, miejsca, translokacje*”, red. Małgorzata Mikołajczak i in., 2017). Autorka wybrała i precyzyjnie dookreśliła kulturowy punkt widzenia, który najbardziej ją w ramach refleksji postkolonialnej interesuje - jest nim perspektywa ‚subalternna’, kultury podporządkowanej wedle terminologii G. Spivak i rozlicznych strategii, z jednej strony - osłabiania autorytetu kolonizowanego, a drugiej zaś - jego emancypacji i zdobywania przez niego pozycji podmiotowej.

Odrębne metodologicznie pole badawcze stanowią tematy, związane z aktywnością dydaktyczną dr Ćwiklak, która wykłada kurs literatury dla dzieci i młodzieży na Wydziale Pedagogicznym UAM. Z tym obszarem zagadnień związana była organizacja międzynarodowej sesji naukowej „*Baśń we współczesnej kulturze*”, która odbyła się w Kaliszu w roku 2012, a także pokrewnych tematycznie sesji „*Dziecko w kulturze europejskiej*” (Warszawa 2015), „*Kultura w tyglu baśni. Baśń w tyglu kultur*” (Kalisz 2017).

Pani dr Ćwiklak ma w swojej biografii naukowej doświadczenia międzynarodowe; wykładała na Université libre de Bruxelles, brała udział w międzynarodowych konferencjach naukowych. Ma również osiągnięcia edytorsko-redakcyjne, pracowała bowiem jako redaktor w Wydawnictwie Pedagogiczno-Artystycznym UAM.

Habilitationka jest również dydaktykiem akademickim, prowadziła zajęcia z przedmiotów filologicznych (teoria literatury, metodologia badań literackich, literatura powszechna, historia literatury po 1918 roku, seminaria licencjackie), a także pedagogiczne (literatura dla dzieci i młodzieży, seminaria dyplomowe). Opieka nad studentami zaowocowała promocją 44 prac dyplomowych. Dr Ćwiklak udziela się na polu aktywności popularyzatorskiej jako osoba, prowadząca spotkania z pisarzami (Olga Tokarczuk, Tomaszem Różyckim i in.), prelegentka dla słuchaczy Uniwersytetu Trzeciego Wieku, wiceprezes Ostrowskiego Towarzystwa Naukowego.

Konkluzja, płynąca z refleksji nad naukową biografią dr Ćwiklak wydaje się następująca: jest to badaczka budująca swoją karierę akademicką świadomie, poprzez konsekwentne rozwijanie wcześniej obranej drogi i rozumne poszerzanie tego samego obszaru problemowego. Dr Ćwiklak dobrze orientuje się w przemianach, jakie zachodzą w w światowej humanistyce, o czym świadczy przeformułowanie pola problemowego i metodologii od wąsko pojętej komparatystyki tekstologicznej do interdyscyplinarnie rozumianej antropologii pogranicza geograficznego i kulturowego. Habilitationka potrafi twórczo mieszać z sobą różne metody badawcze i z tej konwergencji wyprowadzać odkrywcze interpretacje tekstu, osadzonego w sieciach wielorakich praktyk społecznych. Jest osobą, która preferuje pracę zespołową, dobrze sprawdza się w reżimach pracy grantowej i seminaryjnej. Dr Ćwiklak jest osobą aktywną; w swoim dorobku ma 2 monografie, kilkadziesiąt artykułów, opublikowanych w czasopiśmie naukowych i tomach konferencyjnych (w tym 4 w periodykach z prestiżowej listy ERIH), może wylegitymować się udziałem w 30 konferencjach naukowych.

Rozprawa akademicka, która stanowi główną podstawę przewodu habilitacyjnego nosi tytuł „*Literackie podróże do Polski i Niemiec. Studia imagologiczne*” (Silva Rerum, Poznań 2019). Książka ma przejrzystą i czytelną kompozycję, podzieloną na część teoretyczną (I) i części analityczne (II i III). W części pierwszej badaczka rekonstruuje historię komparatystyki, by precyzyjnie określić swoją tożsamość badawczą i miejsce, z którego przemawia. Tradycją teoretyczną, z którą identyfikuje się dr Ćwiklak jest komparatystyczna imagologia, która wyłoniła się po ukonstytuowaniu się w światowej nauce dekonstrukcjonizmu i kognitywizmu. Wówczas to uznano, że - jak za Emilią Kledzik powtarza Autorka - „*wizja świata, społeczeństw i narodów jest pochodną ich językowego opisu*” (s. 35). Dlatego też obiektem

zainteresowania nie są już „jednokierunkowe wpływy”, które badała immanentna, endocentryczna metoda interpretacji komparatystycznej lub intertekstualnej; imagologia komparatystyczna bada wpisane w tekst literacki obrazy Innego (*heteroimages*) w relacji wobec autowizerunków podmiotu piszącego (*autoimages*).

Drugą bazą teoretyczną, do której odwołuje się Autorka jest ksenologia. W rozdziale, poświęconym tej podstawie metodologicznej dr Ćwiklak rekapitułuje dokonania badaczy z kręgu ksenologii (B. Waldenfels, D. Wojda, K. Olkusz), koncentrując się na różnorodnych sposobach rozumienia kategorii dialogu, kontaktu, konfliktu kulturowego, figur Innego i Obcego, stereotypu, etnotypu. Część teoretyczną książki wieńczy następująca konkluzja, wytyczająca kierunek autorskiego toku myślenia o literackich zapisach podróży polsko-niemieckich: *„W dalszej części rozważań zmierzam do stworzenia studium przypadków, jakie mieściłyby się w ramach ksenologii, a zarazem ukazywałyby, że literatura sama jest ksenologią - diagnozując i konstruując obcość w jej różnorodnych interakcjach z tym, co uznawane za własne (s. 83).*

Aplikacji wspomnianych kategorii teoretycznych dokonuje Autorka w kolejnych obszernych częściach monografii. Część drugą, poświęconą literackim podróżom do Polski autorstwa pisarzy niemieckich otwiera rozdział, traktujący o relacji Horsta Bienka *„Reise in die Kindheit”*, 1988 (*„Podróż w krainę dzieciństwa. Spotkanie ze Śląskiem”*, 1993). Interpretacja skupia się tu na pracy pamięci, konstrukcji „ja” wspominającego, a także definicji formuły „Heimat”/„małej ojczyzny” i jej roli w kształtowaniu tożsamości. Zupełnie nową perspektywę narracyjną i czasową wprowadza kolejna z książek, omawianych przez Habilitantkę - *„Daleki kraj”* Petry Reski. Autorka koncentruje się na postmemorialnym wymiarze tej relacji (rodzina Reski pochodzi z rejonu Mazur), a także na śladach świadomości kolonialnej w języku niemieckiej pisarki. Odwołując się do rozpraw i kategorii badawczych Edwarda Saida i Dariusza Skórczewskiego dr Ćwiklak demaskuje perspektywę, jaką reprezentuje Reski jako jednostronną, (nieświadomie) kolonizującą przemierzane krajobrazy. Postawa taka wyraża się w onomastyce (wyłącznie niemieckiej), wyższościowym tonie wobec polskich mieszkańców dawnych Prus Wschodnich, faworyzowaniu opisów rzekomo pierwotnej natury.

Odmienny charakter ma twórczość bohaterki kolejnego rozdziału omawianej tu rozprawy habilitacyjnej, Tiny Stroheker. Autorka analizuje dwa dzienniki podróżnicze niemieckiej poetki (*„Niemka jedzie do Polski”* i *„Frytki w Gliwicach”*), odnajdując w nich

zapis narastającej fascynacji krajem, znanym dotychczas z lektur Iwaszkiewicza, Miłosza, Herberta. Fascynacja ta ma przede wszystkim podłoże lingwistyczne, Stroheker utożsamia poznawanie kraju z rozpoznawaniem dominującego w nim porządku symbolicznego. Ostatni rozdział w części drugiej poświęcony został mazurskim i śląskim relacjom podróżniczym Matthiasa Kneipa i stosowanym przez niego strategiom afirmowania kultury polskiej.

W części trzeciej pt. *„Na przecięciu szlaków. Polskie ekskursje do Niemiec”* kwestia etnicznej tożsamości autorów ulega odwróceniu. Zamieszczono tu dwa rozdziały, poświęcone literackim relacjom podróżniczym pisarzy polskich, Andrzeja Stasiuka i Henryka Wańka. W pierwszym z nich pani dr Ćwiklak poddaje analizie *„Dojczland”* Stasiuka, określając go mianem anty-przewodnika, sytuującego się polemicznie wobec mieszczańskich bedekerów wedle taksonomii R. Barthes’a. Strategię pisarską Stasiuka, który podróżował po Niemczech bez znajomości języka i kontekstów kulturowych Habilitantka określa jako „grę stereotypami etnicznymi”, zwłaszcza stereotypem „zimnych, pozbawionych fantazji, uporządkowanych Niemców”. Rozdział ten składa się w zasadzie głównie z rekapitulacji sądów innych krytyków, zajmujących się twórczością Andrzeja Stasiuka (P. Czaplńskiego, D. Skórczewskiego, Hanny Gosk), autorskie jest zaledwie zakończenie.

Ostatni rozdział to charakterystyka motywu podróży w dorobku literackim Henryka Wańka. Habilitantka stwierdza, że zarówno w esejach, jak i powieściach autora *„Finis Silesiae”* podróż opalizuje znaczeniami: jest zarówno mistyczną wędrówką w poszukiwaniu prawdy o sobie, imaginacyjnym studiowaniem mapy, jak i mozolnym, korporalnym przemierzaniem terytorium wielokulturowego, tropieniem śladów kultur z przeszłości: *„Książki Wańka są najczęściej zapisem podróży, które swobodnie przekraczają granice czasu i przestrzeni. Zazwyczaj łączą peregrynacje po współczesnym Śląsku z imaginacyjną wędrówką między miejscami i mieszkańcami regionu w minionych epokach”* (s. 198).

Rozprawa habilitacyjna autorstwa dr Ćwiklak spełnia wymogi, stawiane zazwyczaj monografiom naukowym, przedkładanym w ramach przewodów habilitacyjnych. Książka jest świadectwem dobrego opanowania warsztatu polonistycznego i kulturoznawczego, zarówno we fragmentach teoretycznoliterackich, jak i tam, gdzie badaczka stosuje kategorie teoretyczne (zwłaszcza z zakresu genologii) w analizach konkretnych utworów. Dr Ćwiklak sprawia wrażenie osoby, która dokonuje swoich wyborów analitycznych świadomie, budując na ogół przekonujące wywody argumentacyjne, poparte odniesieniami do pozaliterackich kontekstów

kulturowych i historycznych. Imponuje interdyscyplinarne zaplecze prac badawczych dr Ćwiklak, która wykorzystuje inspiracje, płynące ze strony studiów nad pamięcią, postkolonializmu, geopoetyki, genologii, tradycyjnej komparatystyki, socjologii.

Praca pozostawia pewien niedosyt (choć może jest to subiektywne) w obszarze możliwych odwołań komparatystycznych do figur Innego, które pełnią w polskim imaginari-um etnicznym i tożsamościowym nieco odmienne funkcje; ich porównanie mogłoby oświetlić w interesujący sposób rozważania badaczki o historii polsko-niemieckich kontaktów kulturowych. Myślę tu zwłaszcza o figurze Żyda, jako fantazmacie o silniejszym, bardziej afektywnym ładunku znaczeniowym, który jest niezwykle trwały w polskiej kulturze, a zarazem zmienny w czasie, wchłaniający przemiany cywilizacyjne o charakterze lokalnym i globalnym. Istnieje bogata literatura przedmiotu na ten temat, spośród której należałoby wymienić zwłaszcza wydaną niedawno książkę Joanny Michlic *„Obcy jako zagrożenie. Obraz Żyda w Polsce od 1880 roku do czasów współczesnych”* (Żydowski Instytut Historyczny, Warszawa 2015).

Słabszym punktem pracy wydaje się konstrukcja poszczególnych rozdziałów. Wywody argumentacyjne mogłyby być bardziej zdyscyplinowane; czasami poszczególne ogniwa interpretacji nie wynikają z siebie logicznie, są zbyt dowolne i rozchwiane. Przejawem tej skłonności wydają się zbyt rozbudowane fragmenty biograficzne (np. w rozdziale poświęconym Bienkowi), interpretacja niewiele straciłaby na ich skróceniu i bardziej świadomym uformowaniu. Niektóre fragmenty książki i zastosowane procedury badawcze wyraźnie domagają się pogłębienia, bardziej wnikliwych rozwinięć. Uwaga ta dotyczy chociażby formuły „postpamięci” Marianne Hirsch, którą Autorka przywołuje niejako „z drugiej ręki”, na podstawie artykułu mojego autorstwa, tymczasem - moim zdaniem - kategoria ta powinna stać się jedną z dominujących kategorii metodologicznych w całej pracy.

Można odnieść wrażenie, że korzystne dla książki okazałoby się szersze wykorzystanie określonych opracowań, choćby kanonicznej w teorii postkolonialnej rozprawy Mary Louis Pratt *„Imperialne spojrzenie. Pisarstwo podróżnicze a transkultuacja”*. Autorka wspomina o niej zdawkowo jedynie w „Zakończeniu”, odnosząc się do formuły „przeciwpodboju”, tymczasem Mary L. Pratt stworzyła w swojej rozprawie szerokie instrumentarium środków, które mogłyby okazać się bardzo pomocne w poszerzeniu horyzontu interpretacyjnego omawianych przez Habilitantkę utworów (np. kolonialna poetyka wzroku, spojrzenia

jako synekdochy podboju; rola kategorii genderowych w opisie krajów egzotycznych; transkultuacja).

Dziwi nieco brak w rozprawie odwołań do dorobku Alexandra von Humboldta, autora niezwykle ważnego dla literatur niemieckiego obszaru językowego (zwłaszcza w perspektywie problematyki książki pani dr Ćwiklak), którego „*Obrazy natury*” czy „*Reise nach dem Ural, dem Altai und dem Kaspischen Meer*” ustanowiły wzorce pisarstwa podróżniczego w literaturze niemieckiej i europejskiej. Pisze o nich w sposób niezwykle zajmujący Mary L. Pratt we wspomnianej monografii.

Ogólnie jednak wrażenia z lektury rozprawy dr Ćwiklak są pozytywne; wzbogaca ona obszar wiedzy z zakresu komparatystyki o ciekawe analizy i przemyślenia, odnosząc je do wielu kontekstów pozaliterackich.

W związku z powyższymi uwagami na temat działalności naukowej, dydaktycznej i popularyzatorskiej poznańskiej badaczki recenzja habilitacyjna musi zakończyć się konkluzją pozytywną. Stwierdzam, że dorobek naukowy dr Kornelii Ćwiklak spełnia wymogi, sformułowane w ustawie i przychylam się do wniosku o nadanie jej tytułu doktora habilitowanego w zakresie literaturoznawstwa.

Prof. dr hab. Aleksandra Ubertowska.

